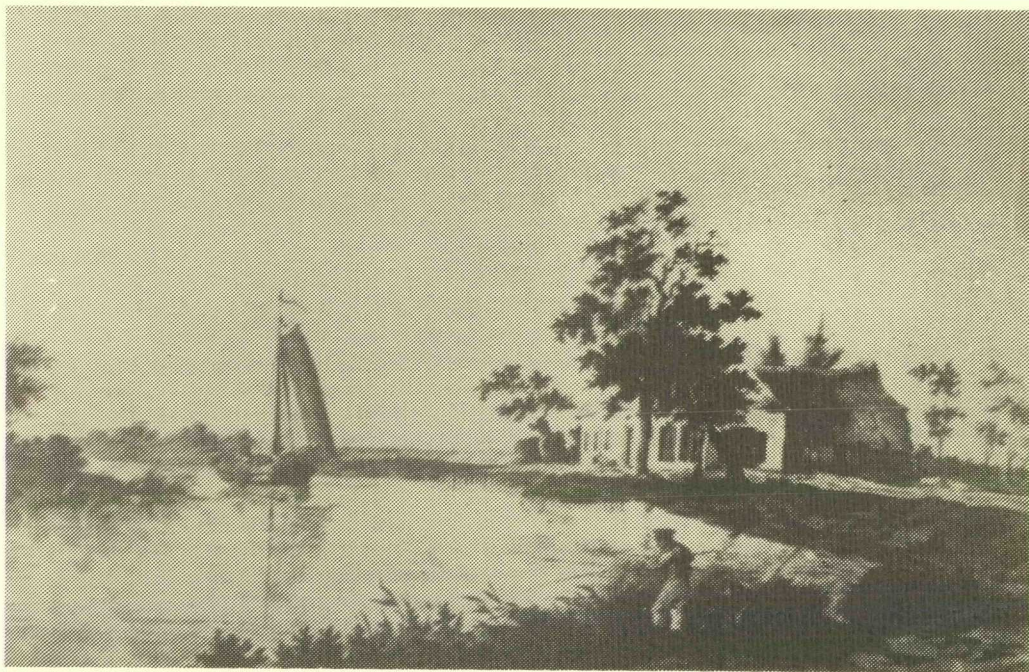

VAN ZOYS TOT SOEST

TIJDSCHRIFT VAN DE „HISTORISCHE VERENIGING SOEST“

7e jaargang nr. 1 - zomer 1986

Foto omslag
Het Veerhuis aan de Kleine Melm, gesticht in 1681.
Gravure van rond 1800

foto Prentencabinet

Historische Vereniging Soest
Opgericht 8 mei 1980

Bestuur:

Voorzitter : P.J. van Doorn, Schoutenkampweg 113, Soest
Secretaris : Mevr. E. Stolwijk, Kruisweg 2, Soest
Penningmeester : J.Th. van der Putten, Leeuwerikweg 30, Soest
Overige leden : P.J. van den Breemer, Vosseveldlaan 21, Soest
A.J. van den Dijssel, Lange Brinkweg 11, Soest
J.E.J. Hilhorst, Plasweg 57a, Soest
W.C.J.M. Peters, Van Mecklenburglaan 24, Soest
W. Schimmel, Steenhoffstraat 73, Soest
G. Staalenhoef, Aalsmeerweg 32 III, Amsterdam
Redactie : P.J. van den Breemer, Vosseveldlaan 21, Soest
Vormgeving : F. Elsman, Bachweg 66, Amersfoort

Alle rechten voorbehouden.

Overname uit deze uitgave is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van het bestuur van de Historische Vereniging Soest.

De contributie bedraagt f 30,- per jaar.

Betaling is mogelijk op:

de postrekening van de penningmeester Historische Vereniging Soest, nummer 54.59.21.8.

dan wel op de bankrekening van de vereniging bij de Rabobank te Soest, rekeningnummer 3599.02.235. (Giro van de bank 212775)

HET VEERHUIS AAN DE KLEINE MELM

In het jaar 1681 besloot "Het Gerecht van Soest" toestemming te verlenen om aan de Nieuwe of Kleine Melm een veerhuis te bouwen. Dit veerhuis kon tevens als herberg worden gebruikt, en de plannen werden financieel gesteund door Juffrouw Jacoba Victoria Bartholotti van den Heuvel die woonde op de buitenplaats "Heuvel en Daal" in de Birkt. Wij willen over deze familie, alsmede over "Heuvel en Daal" in de komende nummers wat publiceren.

Hier volgt de overeenkomst zoals die in het "Resolutieboek van den Dorpe van Soest" is opgenomen (oud archief Gemeente Soest no. 83).

Alsoo Juffr Jacoba Victoria Bartholotti van den Heuvel genegen was om op den nieuwe Melm te timmeren en oock een herberg te maecken So ist dat de voorsch Juffr op de 4e july 1681 heeft tot hare huysse versocht het gantsche Gerecht van Soest om met deselve in accoort te gaan, over het Logijs gelt overmits het tegenwoordigh een ijdell ende leedigen plaets is, ende het selve by die van Gerechte oock is verstaen ende gelet op het voordeel in 't toecomende van het Dorp, soo ist, dan den Buermr geassisteert met het gantsche Gerecht met die voorsch. Juffr inaccoort zijn gegaen, dat haer E. naer haer Contentement een bequame Herbergh op den voorz: nieuwe Melm mach stellen

foto Prentencabinet

Veerpont aan de Kleine Melm omstreeks 1935

waer voor bij haer Ed: niet meer int Logijsgelt sal betalen voor den tijdt van twaelf naestvolgende jaeren ieder jaer de Somme van seven gul tien Stuijvers, welcke jaren haer aenvanck sullen nemen, soo haest aldaer op de Nieuwe Melm eenige Luyden sullen komen te woonen, onder Conditien dat de weert ofte Herbergier, dewelcke op die voorsch nieuwe Melm sal comen te woonen niet sal vermogen eenige jongh Spullen uijt te doen roepen maar hem sal mogen ende oock moeten behelpen met die gaende ende komende man, dewelcke hem tot allen tijden souden mogen toe comen, op welcke voors Conditien parthijen het selve willen voltrecken, waer voor parthijen ieder in sijn qualilite verbinden haer persoon ende goedwil den selven subject stellende.

Den E.d: Hove van Utrecht, mitgaders het Gerecht van Baern cum suis, ende alle andere Heeren Hoven Rechten ende Gerechten in oirconden der waerheijt is deese bij parthijen respectie onderteijckent op den 4 july 1681 en was onderteyckent Jacoba Victoria Bartholottij, Dirk Reijerse, Claes Zegertsz Schouten, Marten Hendriksz, Thonis Jansz, Harmen Stenwijck, Cornelis Meeusz Gerrit Tomasz, Aert huybertsz, Hendrik Wulfertsz.

HUIJS EN HOFSTEDE LUCHTENSTEIJN TE SOEST II

door G. Staalenhoef

D. De familie van Oldenbarnevelt

Hierbij is o.a. gebruik gemaakt van de publicaties van Mr. Dr. Jan Den Tex. De daar gepubliceerde stambomen zijn niet gelijk!

Als stamvader van deze familie geldt:

Casijn, die leefde in het midden van de 14e eeuw.

Hij had een zoon:

Ernst, de vader van:

- a. Casijn, die richter van de Veluwe was
Van hem stammen de Veluwse takken van de familie af en
- b. Reijer, die volgt.

Reijer van Oldenbarnevelt,
geb. ovl.

Was in 1436 burger van Amersfoort

Zoon Claas van Oldenbarnevelt,
geb. ovl.
Vanuit Nijkerk naar Amersfoort gekomen
geh. voor 5 oktober 1487

Aleijd Jansdr. van Lockhorst

In 1495 worden Claas en Aleijd vermeld als erfgenamen van Dieren Jan de Wysensoen.

Zoon:

Reijer van Oldenbarnevelt
geb. ca. 1490 ovl. voor 13 mei 1534

Reijer was raad (1530) en schepen (1532) van Amersfoort

geh. ca. 1522

Geertruyd Gerritsdr. Verburch, dochter van
Gerrit Gerritsz en
Margriete Verburch (Van der Burch)
geb. ovl. na 17 september 1566

Zoon:

Gerrit van Oldenbarnevelt
geb. Amersfoort ca. 1523
ovl. 26 juli 1588, bgr. Utrecht
geh. (voor 17 december) 1544

Deliana van Weede, vrouwe van Stoutenburg, dochter van
Johan Eliasz van Weede en
Christina van der Maeth

Zoons (o.a.):

- a. Johan van Oldenbarnevelt, de bekende Raadpensionaris en
- b. Elias van Oldenbarnevelt, die volgt

Elias Gerritsz van Oldenbarnevelt

geb. ca. 1550
ovl. Amersfoort 20 juli 1612 in het huis van zijn broer
Johan in de Spuistraat

Heer van Middelharnis; Raadpensionaris van Rotterdam

I geh. 1588

Johanna van Crimpen (of Cerf)

II geh. ca. 1597

Petronella Peterse van Grootveld
(zie hiervoor onder VIII B)

Kinderen:

Uit het 1e huwelijk

- a. Deliana
- b. Johanna Maria
- c. Gerrit
- d. Willem

Uit het 2e huwelijk

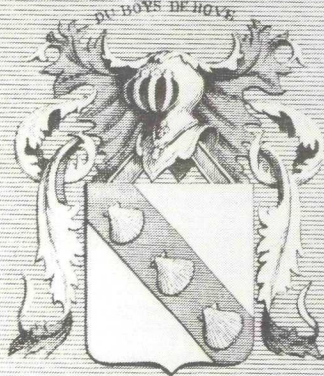
- e. Reinier volgt IX A
- f. Petronella volgt IX B

In de, bij Den Tex gepubliceerde, Stamboom I staat Willem vermeld als kind uit het 2e huwelijk, doch kennelijk is hij geboren uit het 1e huwelijk hetgeen blijkt uit het elders vermelde: ..de jongste zoon uit zijn eerste en de beide kinderen uit zijn tweede huwelijk.."

Reinier en Petronella waren reeds jong wees. Hun vader overleed in 1612; hun moeder was waarschijnlijk reeds eerder overleden. In 1612 woonden zij bij hun grootmoeder Margaretha van Grootveld-van Harn (zie hiervoor onder nr. VII).

DANIEL DE
HEER VAN

HARTAINC
MARQUETTE.

Leden van de familie van Oldenbarnevelt hebben in de Birkte te Soest goederen gehad, zowel in eigen (allodiaal) bezit als in erfpacht van het Klooster Mariënhof.
Op welke wijze het allodiale bezit in hun bezit kwam is nog niet bekend.

Het tot nu toe oudst bekende archiefstuk hieromtrent betreft een boedelscheiding, gedateerd 10 mei 1589.

Hierbij werd aan Elias nagelaten:

"Het erfhuys, hoffstede ende landen daeraen behorende, gelegen in de Birkte, streckende van de Turfwech tot in de Eem toe, dair die van Mar'enhoeff te Amersfoert ter beijder seijden naest gelegen zijn".

De waarde hiervan werd geschat op 2000 gulden.

(Zie artikel van J.H. Hovy in Flehite augustus 1973).

IX A Reinier Eliasz van Oldenbarnevelt
geb. ca. 1600 ovl. 1637, ongehuwd

Zoals wij reeds zagen werd Peter van Grootveld op nog onbekende datum beleend met:

"Een hofstede, met nog acht verschijde stukken lands, ider vandien belent als in den Leenbrief, gelegen in den Kerspele van Zoest. Heergewaad een halven ouden gouden Vrankrijken Schild."

De volgende belening luidt:

"Den 4e Novemb. 1626 Jonr. Reinier van Oldenbarnevelt, na doode van voorn. Peter van Grootveld."

Reinier erfde waarschijnlijk ook het huis, hofstede en landen in de Birkte, want op een kaart van ca. 1640 staat tussen de Turfweg en de Eem een zeer lange en smalle strook land aangegeven met het opschrift: "Hier gelanden de erffgenaamen van jr. Reijnier van Oldenbarnevelt."

Deze erfgenamen waren zijn zuster Petronella en haar echtgenoot.

IX B Petronella Eliasdr. van Oldenbarnevelt
geb. 1604/05; ovl. 1683
geh. 's-Gravenhage 3 augustus 1636
Jonker Louis Grimault de Taillefer de Margas, heer van Moriacq.
Kolonel; ovl. 31 mei 1681

"Den 17en Novemb. 1637 Jonr. Louis de Margas, Heere van Moriacq, als getrouwt hebbende Vrouwe Petronella van Oldenbarnevelt, na doode van Jonr. Reinier van Oldenbarnevelt, zijn vrouws broeder."
(3)

De rentmeesterrekening van het convent van Marienhof uit 1656 vermeldt:

"De Heere van Moriacq, also getrouwt met joffr. Petronella van Oldenbarnevelt heeft van desen conventen in erfpacht omtrent acht margen landts, gelegen in de Birkte, voormaals aen de hoffstede van Wulphert Willems voornoemt gebruijckt."

Van dit echtpaar is een dochter bekend:

a. Wilhelmina de Taillefer (volgt X)

E. De familie Margas de Moriacq.

 Nadere bijzonderheden over eerdere leden van dit geslacht zijn nog niet gevonden.

De naam Moriacq is kennelijk nog geruime tijd in Soest blijven voortleven; zij het in verbasterde vorm.

Dit blijkt uit een artikel van de heer Heupers, waarbij deze poogde een, met veel vraagtekens omklede, uitleg te geven aan het Moersjakland.

- X. Wilhelmina de Taillefer de Margas, vrouwe van Moriacq
 geh. (otr.) 's-Gravenhage 16 februari 1675
 Daniel Maximiliaan de Hertaing de Marquette

(wordt vervolgd)

J. ZOETELIEF — SOEST
 TELEFOON 120 — — KORTE KERKSTRAAT 5

Runds-, Kalfs- en Varkensslagerij

Prima kwaliteit

Billijke prijzen.

Speciaal adres voor

fijne vleeschwaren en worstsoorten.

BOEKBESPREKING

"De straat waarin wij wonen" door Ben J. van Os.

De Weideweg is een weg tussen de weilanden, maar de Bosstraat heeft niets met onze bossen te maken. Die is genoemd naar Dominee J.J. Bos, van 1847 tot 1892 predikant te Soest.

En Spad is één van de eerste vliegtuigtypen, terwijl de Beetzlaan niet is genoemd naar Nicolaas Beets, maar naar een grootgrondbezitter, die voor 1900 op "Nieuwerhoek" woonde.

In een keurig verzorgd boekwerk van ruim honderd pagina's passeren zo alle wegen van Soest de revue.

Vele foto's van personen, tekeningen van dieren en planten, en recente, maar ook historische plaatjes van een of andere straat maken er een mooi geheel van.

Het boek is uitgegeven door Kruseman's Uitgeversmaatschappij BV in Den Haag, en verkrijgbaar bij de plaatselijke boekhandel voor de prijs van f 29,50.

Toen in november 1985 in de Oudheidkamer het eerste exemplaar van dit boek aan onze burgemeester werd overhandigd, hield de auteur de hieronderstaande korte lezing over de oorsprong van wegen.

OORSPRONG WEGEN IN DEZE OMGEVING ONDUIDELIJK / WEGEN VOEREN NAAR ONEINDIGHEID

door B.J. van Os

Bij het verschijnen van het boek "De straat waarin wij wonen" is het goed om ook eens stil te staan bij het ontstaan van de wegen in deze regio. Over de geschiedenis van de wegen in deze gemeente, hoef ik niets te zeggen, dat vindt u uitvoerig in het boek terug. Men kan stellen dat de oorsprong van de wegen in deze streek erg onduidelijk is.

De oude Hessenwegen zorgden echter voor het eerste wegenpatroon tussen oost en west.

Terwijl nu de Nederlanders de vrachtaarders van Europa worden genoemd - Nederlandse vervoersdoorkruisers met hun grote vrachtwagens heel Europa -, hadden onze landgenoten van enkele honderden jaren terug nauwelijks interesse voor het vrachtvervoer over land. De zeevaart had veel meer belangstelling. Onze voorouders voeren met hun schepjes over vele zeeën. Het vervoer over land liet men aan kooplieden uit Duitsland over.

Het is opvallend dat aan het ontstaan en de uitbouw der wegen in ons land geen uitvoerige studies zijn besteed.

De ontwikkeling van de wegen, van het vervoer, hangt samen met de groei van de steden. Heel globaal gezegd zijn er in onze streken sinds het begin van de jaartelling nederzettingen ontstaan, meestal in de buurt van de rivieren, waar de bewoners zich bezig hielden met landbouw, in eerste instantie voor eigen behoeften.

Binnen die nederzettingen komen op een bepaald ogenblik mensen, die voor anderen potten gaan bakken, stof gaan weven enz., die eigenlijk ambachtslieden worden.

Eerst ruilen ze hun produkten tegen landbouwprodukten, maar naar mate er geld in omloop komt, ontstaat de echte handel, ook tussen nederzettingen onderling.

De kooplieden zelf vervoeren hun produkten in min of meer primitieve wagens, trekken - veelal in groepen om zich beter te kunnen weren tegen overvallen - over de spaarzame wegen. Wegen die soms al sinds de Romeinse tijd bestaan, onder Karel de Grote en zijn opvolgers wat worden uitgebreid, maar soms nauwelijks een naam verdienen. Toch heet in de Achterhoek een gedeelte van de weg tussen Aalten en Zelhem nog altijd Romienendiek (Romeinendijk).

De wegen in ons land zullen in eerste instantie paden zijn geweest, die van boerderij tot boerderij, van nederzetting tot nederzetting liggen en - nadat de bevolking toenam en intensiever contact met elkaar nodig had - breder werden.

Het lijkt nauwelijks aannemelijk, dat men zich intensief bezighield met die wegen, hoewel natuurlijk anderzijds de machtshebbers van een bepaald gebied wel belang hadden bij verbindingen tussen de diverse nederzettingen die onder hun jurisdictie vielen. Naar mate de leenheren meer macht over hun gebied kregen, zullen zij de horigen hebben gedwongen wegen aan te leggen en te onderhouden, wegen die vaak van tolleren werden voorzien en zo geld oprachten ook, maar die tevens dienden voor een bepaalde controle op het vervoer.

Zo kende Soest tot eind vorige eeuw drie tol-plaatsen: aan de Birkstraat ter hoogte van Avia, aan de Soesterbergsestraat even voorbij de bocht met Zonnegloren en aan de Beckeringhstraat. Deze laatste staat er nog.

We moeten ons van wegen in de Middeleeuwen nauwelijks iets voorstellen. Toch waren er handelsroutes, zoals bijvoorbeeld van Hardewijk

naar Emmerik en Keulen, alhoewel vóór 1600 het vervoer vanuit Duitsland naar de kust zich vooral richtte op Antwerpen, toen het handelscentrum in de Nederlanden maar dat echter na 1585 die positie kwijtraakt als gevolg van oorlogshandelingen. Eerst werden Hamburg en Emden, later Amsterdam - beter gezegd Utrecht en Naarden - het eindpunt van de handelsroute die in Leipzig, met zijverbindingen naar Lübeck en Augsburg begint.

Het vervoer op die handelsroutes is in handen van speciale vrachtrijders, "wagenaars" zoals ze hier genoemd werden. In Duitsland spreekt men van "Frachtbauern".

Ze kwamen vooral uit de graafschappen Bentheim en Hessen.

In het bijzonder is Hessen een voornaam kruispunt geweest van de toenmalige handelsroutes en de Hessen, zoals men de Frachtbauern algemeen ging noemen, hebben van de geografische ligging van hun graafschap dankbaar gebruik gemaakt om hun positie in het vrachtverkeer te verstevigen.

Vanuit het plaatsje Waldkappel bij Kassel leiden twee wegen naar Antwerpen, één via Marburg en Keulen en de andere via Paderborn, Wesel en Grave. Met het verval van Antwerpen en de verovering van Deventer in 1591 komt een nieuwe route in gebruik die over Goor en Enschede naar Munster en Paderborn gaat.

Vanaf Deventer werden de eerste tijd de waren per schip over IJssel en IJsselmeer naar Amsterdam gebracht. Na verloop van tijd komt er nog een nieuwe route bij, zodat de Hessenwagens de route via Gendringen, Doesburg, over de Veluwe naar Amersfoort ook kunnen gebruiken. Per beurtschipper ging vervolgens het vervoer verder over de Eem en het IJsselmeer naar Amsterdam. Dat betekende wel dat de schepen vanaf Amersfoort tot de Grote Melm in Soest eerst getrokken

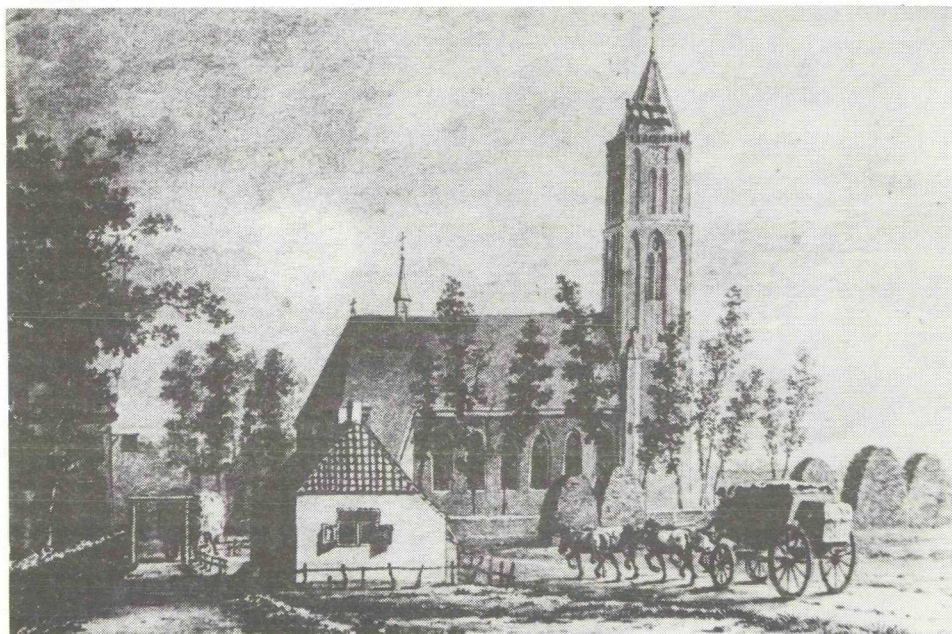

foto Prentencabinet

Ook in Soest reden de "Hessenkarren"

moesten worden. Op eigen kracht konden zij het stuk Grote Melm - Amersfoort niet varen. Het Jaagpad in Soest langs de Eem is nog een herinnering aan die tijd.

Deze omgeving was dan ook een belangrijke schakel geworden in het verkeer naar en van het Oosten, met name naar de Messen van Leipzig en Frankfurt.

In Twente, in de Achterhoek, op de Veluwe en ook in dit Eemlandgebied liggen thans nog wegen die de naam "Hessenweg" voeren. Vanaf de Beckeringhstraat loopt nu nog achter Paleis Soestdijk de Hessenweg via de Zevenlinden naar de weg Baarn/Hilversum. Ook de gemeente Leusden kent nog haar Hessenweg. In Soest kwamen de wegen bij elkaar in de Kerkebuurt. Dat wilde zeggen, dat wanneer men van Utrecht of Naarden naar het Oosten wilde, door Soest kwam. De huidige Peter van den Breemerweg was een schakel tussen Soest en Amersfoort en wanneer men de tolplaatsen in Amersfoort wilde mijden, kwam men via Hoogland, over de pont bij de Kleine Melm en over de Eemweg naar Soest. De richting Naarden en Utrecht ging over de Eng. De Soesterengweg heette vroeger Oude Baerneweg en de weg naar Utrecht, de Oude Utrechtseweg, ligt nu nog in Pijnenburg. Maar daarover kunt u in het boek alles lezen.

Behalve het feit dat de ligging van de Hessenwegen vrij goed bekend is, hadden ze ook een speciaal kenmerk: de breedte van het spoor. Want de sporen in de zandwegen waren toen van groot belang. Op de verharde wegen was het volgen van een goed ingereden spoor erg belangrijk en dit was slechts mogelijk bij een overeenstemmende wielafstand en - liefst ook - velgbreedte.

De Hessenwagens - en ook een deel van de Hessenkarren, de tweewielige voertuigen dus - hadden naar Nederlandse maatstaven exceptionele aslengten met als gevolg een breed spoor.

Het gespan van de Hessenwagens varieerde van zes tot twintig hengsten.

Tot ongeveer eind 1800 reden de Hessenwagens. Toen konden ze de strijd met het ijzeren paard niet meer volhouden.

Zo eindigde de geschiedenis van de "Hessenkeerls" die eeuwenlang de vrachtrijders van Europa zijn geweest, maar waarvan de sporen in deze omgeving nog te vinden zijn. Zij zijn het geweest die de eerste wegen bewust hebben aangegeven.

Ik hoop dat de benaming van de Hessenwegen overal in ons land gehandhaafd zullen blijven tot in lengte van dagen. Want helaas wordt maar al te vaak een stuk historie weggeworpen.

Wegen spreken namelijk een taal, omdat de geschiedenis ook die van de mensheid is. De Hessenwegen doen dat, maar eveneens de Dodenwegen, de Koningswegen en welke wegen we ook als oude benamingen kennen. Ze voeren de gedachten naar oneindigheid.

Want wegen voeren naar het oneindige. Achterom zien dat is het verleden, vooruit gaat de weg de verte tegemoet, de toekomst.

WIE HELPT ONS ?

Wie kan de redactie van dit blad helpen aan een orgineel van "Gids voor Soestdijk, Soest, Soestduinen, Soesterberg", uitgave van Malcorps, Talmaalan 10 te Soestdijk. Onder het "Voorwoord" staat de datum 15 October 1926.

HET SOESTER NATUURBAD

door Hans Kraal

De laatste tijd is ons Natuurbad nogal eens in het nieuws door de plannen om het bad te verkopen. Privatiseren heet dat in de huidige termen. Dit was voor mij een gegeven om eens een artikeltje te schrijven over de historie van dit zwembad.

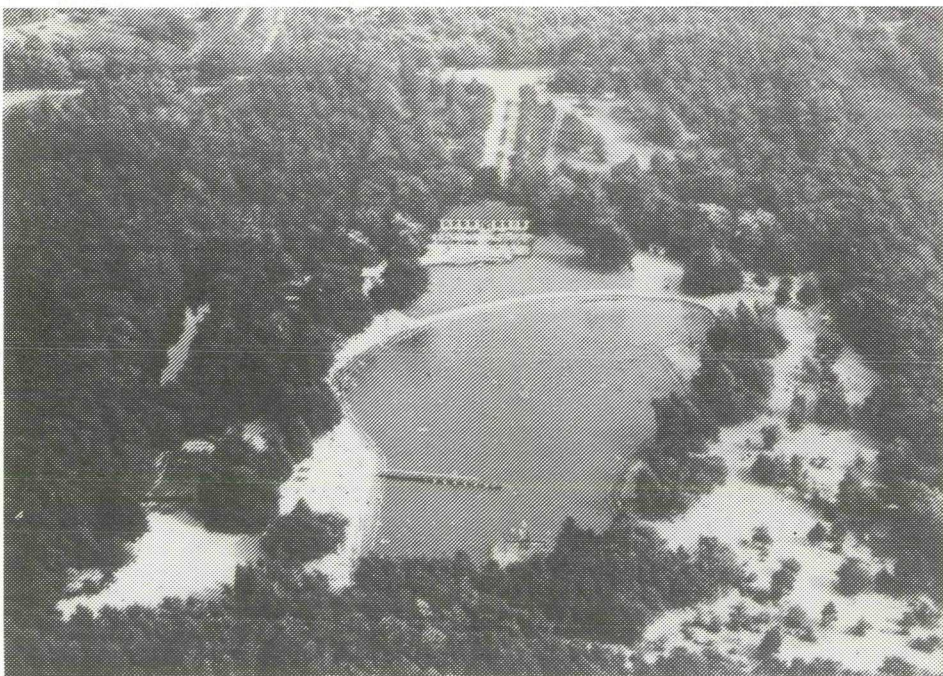
We beginnen in de jaren '30, toen er evenals nu, een tamelijk grote werkeloosheid heerste. In het kader van de "werkverschaffing", zoals destijds deze werkelozen arbeid werd genoemd, ontstonden de plannen voor het Soester Natuurbad.

Na veel overleg door de gemeente met de provinciale overheid werd in 1933 met het werk begonnen en kwam in het jaar daarop het project gereed.

Realiseren wij ons hierbij even, dat al het grondverzet met de spade moest gebeuren! Het uitgegraven zand werd voor het grootste deel met paard en wagen afgevoerd. Als u dan beseft dat het hierbij ging om een hoeveelheid grond van zo'n 20.000 m³, dan kunt u zich misschien een kleine voorstelling maken van het werk dat hier verzet is.

De gehele "badkuip" was omzoomd door een watergoot van ± 1 m breedte, zodat iedereen die te water ging nooit kon vergeten even de voeten te spoelen. De rest van het corpus werd zeker verondersteld "clean" te zijn.

De diepte van het bad liep van ± 20 cm tot 400 cm. Over de volle breedte aflopend vanaf ongeveer de plaats waar nu het terras van het restaurant is, tot aan het diepste gedeelte bij de springtoren. Dit

Soester Natuurbad omstreeks 1930

Heer Anne Willem Witsen Baron Straalman, en het bleef in diens bezit tot het, op 20 April 1897, bij publieke veiling, van zijne Erven overging op den heer Anthonie Cankrien, Rotterdammer, die er ook al weder, met zijn gezin, zoowel des winters als des zomers verblijf houdt. Hij gaf aan de plaats den naam "Fair Hill", maar veranderde dien later nog weder in "Villa Colenso"; doch hij deed nog veel meer. Op 30 Januari 1907 kocht hij, in openbare veiling, voor f 14.050,-, het huis en den grond, slechts door het Oude-Grachtje van zijn eigendom gscheiden, dat bijna 100 jaren in het bezit was geweest van het geslacht Ubbink, zijnde winkelhuis, bakkerij, en woonhuis, onder één dak, en een daaraan verbonden heerenhuis, dat afzonderlijk verhuurd werd. Hij brak dat alles af, en trok den grond bij Villa Colenso. Nadat het huis Witsenburg voltooid was, en daarachter een stal was gebouwd, werd de vroegere stal van den Heer Kluppel afgebroken, en de grond verkocht aan den boomkweker Frans van der Linden. Deze moest de Kweekerij aan den Brinkweg ontruimen, en bracht ze nu over naar dit terrein, zoo nabij Soestdijk. In 1888 echter kwam van der Linden te sterven, en werd de zaak overgenomen door den Heer G.A. Lodewijks, toen reeds sedert een paar jaren als bloemist in deze Gemeente gevestigd. Doch ook deze vertrok niet lang daarna naar elders, en nu werd deze grond gekocht door den Heer T.C. Muysken, uit Amsterdam, reeds sedert eenige jaren eigenaar, en des zomers bewoner, van de Villa Bosch en Heuvel er naast, die nu zijn eigen terrein met deze oppervlakte vergrootte.

UIT DE TIJD VAN DE PATRIOTTEN, 1787

Men was in Nederland ontevreden over het bestuur van onze stadhouders Willem IV en Willem V en de patriotten verzetten zich tegen de prinsgezinden op oorbare, maar meer nog op onoorbare manieren.

1787. De patriotten willen paleis Soestdijk bezetten, de residentie van Willem V.

Hun aanval wordt door het optreden van de onverschrokken Christoffel Pullman verijdeld.

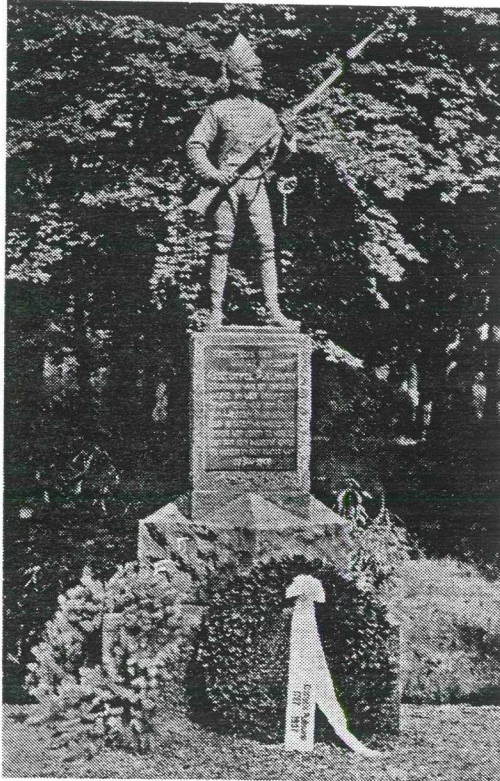
Christoffel, soldaat in het huurlingenleger van de Koning van Pruisen, naar Nederland gestuurd om Prins Willem te steunen, deed dienst als schildwacht van het paleis.

De aanvallers sommeerden hem zich over te geven maar Christoffel vuurde een salvo af, waardoor de verdediging van het paleis gealarmeerd werd.

Het kostte Christoffel het leven, maar Soestdijk werd gered (Dra.Mg. Schenk en J.B.Th. Spaan-Soestdijk en zijn bewoners).

Hoe men e.e.a. toendertijd beschreef kunt u lezen in onderstaande artikeltjes uit een oud platenboek.

Schrik landbedervend Rot, zo vaék gy hoord en ziet,
 Wat op Soestdyk, uw Maats, de plund'raars is geschied,
 Die, vyf-zes honderd sterk, uit Utrecht, stil marcheerden;
 Om 't Vorstlyk Lusthuis uit te plund'ren in den nagt,
 Zy hadden, voor den buit, agt Wagens meê gebragt;
 Maar die vol dooden en gekwetsten wederkeerden.
 Schroomlyk wierd den Patriot op Soestdyk gestraft,
 En, zyn Moord en Plunderzugt, Loon na Werk verfschaft.

**Christoffel Pullmann
Monument**

Onder de verscheiden beweginge, die de Patriotten, in den Zomer des Jaars 1787, van tyd tot tyd, maakten, was geen van de minsten hun uittocht na Soestdyk; zy hadden wel verklaard, dat Willem de Vyfden van al zyne Rechten vervallen was, dat zyne Goederen en Bezittingen verbeurd gehouden wierden; maar zy wisten zelf wel dat dit woorden in den wind waaren, die de Vorst niet schaaden konden, waarom zy, eindelyk, beflooten, den Prins Stadhouder te ontrooven, het geen zy hem niet konden ontnemen: ten dien einde, schikten zy, op den 26ste July 1787, een gemengelden hoop, om, in alle stilte, des nagts, het Prinsfelyk Lusthuis, op Soestdyk, te overrompelen en uit te plunderen: dien hoop, bestaande uit Militaire van de Regimenten van den Burg en Pallardy, Waardgelders, Amsterdamfche Stads Soldaaten, Voetvolk van Zalm, en Utrechtfche Scherpschutters, gedekt van eenige Hufaren, Curasjiers, en Dragonders te paard, te zaamen tusfchen vyf en zes honderd Man sterk, trokken tot Utrecht, des avonds, de Witte Vrouwen Poort uit, en, door een kleinen omweg,

Leden van de familie van Oldenbarnevelt hebben in de Birkte te Soest goederen gehad, zowel in eigen (allodiaal) bezit als in erfpacht van het Klooster Mariënhof.

Op welke wijze het allodiale bezit in hun bezit kwam is nog niet bekend.

Het tot nu toe oudst bekende archiefstuk hieromtrent betreft een boedelscheiding, gedateerd 10 mei 1589.

Hierbij werd aan Elias nagelaten:

"Het erffhuys, hoffstede ende landen daeraen behorende, gelegen in de Birkte, streckende van de Turfwech tot in de Eem toe, dair die van Mar'enhoeff te Amersfoert ter beijder seijden naest gelegen zijn".

De waarde hiervan werd geschat op 2000 gulden.

(Zie artikel van J.H. Hovy in Flehite augustus 1973).

IX A Reinier Eliasz van Oldenbarnevelt

geb. ca. 1600 ovl. 1637, ongehuwd

Zoals wij reeds zagen werd Peter van Grootveld op nog onbekende datum beleend met:

"Een hofstede, met nog acht verschijde stukken lands, ider vandien belent als in den Leenbrief, gelegen in den Kerspele van Zoest. Heergewaad een halven gouden Vrankrijken Schild."

De volgende belening luidt:

"Den 4e Novemb. 1626 Jonr. Reinier van Oldenbarnevelt, na doode van voorn. Peter van Grootveld."

Reinier erfde waarschijnlijk ook het huis, hofstede en landen in de Birkte, want op een kaart van ca. 1640 staat tussen de Turfweg en de Eem een zeer lange en smalle strook land aangegeven met het opschrift: "Hier gelanden de erffgenaamen van jr. Reijnier van Oldenbarnevelt."

Deze erfgenamen waren zijn zuster Petronella en haar echtgenoot.

IX B Petronella Eliasdr. van Oldenbarnevelt

geb. 1604/05; ovl. 1683

geh. 's-Gravenhage 3 augustus 1636

Jonker Louis Grimault de Taillefer de Margas, heer van Moriacq.
Kolonel; ovl. 31 mei 1681

"Den 17en Novemb. 1637 Jonr. Louis de Margas, Heere van Moriacq, als getrouwt hebbende Vrouwe Petronella van Oldenbarnevelt, na doode van Jonr. Reinier van Oldenbarnevelt, zijn vrouws broeder."
(3)

De rentmeesterrekening van het convent van Mariënhof uit 1656 vermeldt:

"De Heere van Moriacq, also getrouwt met joffr. Petronella van Oldenbarnevelt heeft van desen conventen in erfpacht omtrent acht margen landts, gelegen in de Birkte, voormaals aen de hoffstede van Wulphert Willems voornoemt gebruijckt."

Van dit echtpaar is een dochter bekend:

a. Wilhelmina de Taillefer (volgt X)

E. De familie Margas de Moriacq.

 Nadere bijzonderheden over eerdere leden van dit geslacht zijn nog niet gevonden.
 De naam Moriacq is kennelijk nog geruime tijd in Soest blijven voortleven; zij het in verbasterde vorm.
 Dit blijkt uit een artikel van de heer Heupers, waarbij deze poggeden, met veel vraagtekens omklede, uitleg te geven aan het Moersjakland.

X. Wilhelmina de Taillefer de Margas, vrouwe van Moriacq
 geh. (otr.) 's-Gravenhage 16 februari 1675
 Daniel Maximiliaan de Hertaing de Marquette

(wordt vervolgd)

J. ZOETELIEF — SOEST
 TELEFOON 120 — — KORTE KERKSTRAAT 5

.....
 Runds-, Kalfs- en Varkensslagerij

Prima kwaliteit

Billijke prijzen.

Speciaal adres voor

fijne vleeschwaren en worstsoorten.

BOEKBESPREKING

"De straat waarin wij wonen" door Ben J. van Os.

De Weideweg is een weg tussen de weilanden, maar de Bosstraat heeft niets met onze bossen te maken. Die is genoemd naar Dominee J.J. Bos, van 1847 tot 1892 predikant te Soest.

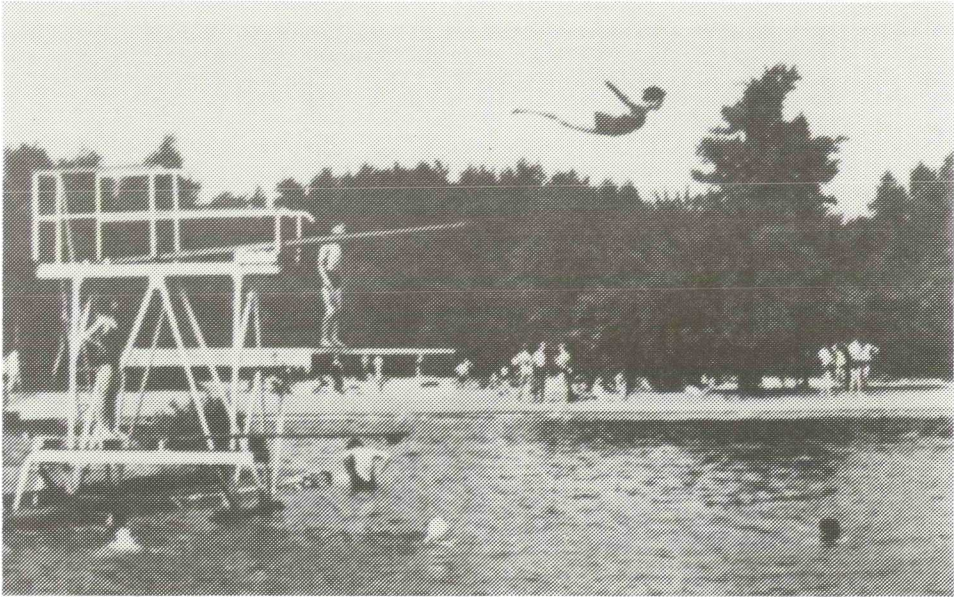
En Spad is één van de eerste vliegtuigtypen, terwijl de Beetzlaan niet is genoemd naar Nicolaas Beets, maar naar een grootgrondbezitter, die voor 1900 op "Nieuwerhoek" woonde.

In een keurig verzorgd boekwerk van ruim honderd pagina's passeren zo alle wegen van Soest de revue.

Vele foto's van personen, tekeningen van dieren en planten, en recente, maar ook historische plaatjes van een of andere straat maken er een mooi geheel van.

Het boek is uitgegeven door Kruseman's Uitgeversmaatschappij BV in Den Haag, en verkrijgbaar bij de plaatselijke boekhandel voor de prijs van f 29,50.

Toen in november 1985 in de Oudheidkamer het eerste exemplaar van dit boek aan onze burgemeester werd overhandigd, hield de auteur de hieronderstaande korte lezing over de oorsprong van wegen.

Springplank Soester Natuurbad

ijzeren bouwsel stond dan weer tussen twee watervallen, die gevormd werden door imitatie rotspartijen, waarover het verse of ververste water in het bassin kwam. Leverancier was uiteraard het pompstation van de Utr. Waterleiding naast het bad. Dit bedrijf leverde zgn. condenswater waardoor de temperatuur van het zwemwater altijd zo'n 18° Celsius zou bedragen, maar ik herinner mij nog heel goed dat we op vrije woensdag- of zaterdagmiddagen in temperaturen van 14 tot 16 graden doken.

Schoolzwemmen bestond niet. Je ploeterde wat in het ondiepe en als je meende de zwemkunst voldoende te beheersen, dan ging je naar de badmeester en vroeg of je in het "diepe" mocht. "Zwem maar eens naar de overkant" zei de toenmalige chef tegen mij. En toen ik nog niet halverwege dit beoogde doel was, moest de man alweer op iets anders letten maar vond toch later mijn prestaties voldoende om in het diepe te zwemmen. U weet het dus hierbij, dit seizoen zwem ik weer zonder diploma A of B.

In de beginjaren was er wel "gemengd" zwemmen toegestaan, maar op de stranden werden de bokken van de geiten gescheiden. Als het gezin op een mooie zondag in het bad ging recreëren, dan moest pa, wanneer hij zich niet meer in het water bevond, aan de Soester kant op het droge en ma kon dan uitrusten aan de Soesterbergse zijde, al of niet vergezeld van het meegekomen kroost, waarvan de sexe niet zo stringent werd gesepareerd.

Het toezicht op het zwemgebeuren werd namelijk streng gehouden, deels door de badmeester - geassisteerd door enkele lagere employé's, maar ook door enige functionarissen die een pet droegen, waarop de onderscheiding "Strandwacht" vermeld stond.

Eventuele aanwijzingen of verboden werden letterlijk omgeroepen door scheepstoeters. Geluidsinstallaties moesten nog uitgevonden worden, denk ik.

Soms was er toezicht vanuit een roeibootje, dat afgemeerd lag aan een steiger, die dwars door het diepe gedeelte liep en tevens dienst deed als startpunt bij wedstrijden. Voor ons jongens een attractie om onder door te kruipen en dan aan het bootje van de badmeester te gaan hangen, om onder dreigementen met de roeiriemen los te laten!

Het gebruik van het bad nam in de latere jaren steeds toe, zeker in de eerste oorlogsjaren, mede wegens gebrek aan andere vormen van recreatie. Zondagen van zes à zeven duizend bezoekers waren heel gewoon. Amersfoort en Baarn leverden daarbij ook veel klandizie en zelfs de trein voerde zwemgasten aan.

Op zo'n drukke zondag voor de oorlog is door het publiek, dat veel kritiek leverde op de sexenseparatie, de afrastering tussen de strandgedeeltes volkomen tegen de grond gewerkt en ging het gezamenlijke strandvermaak zijn intrede doen.

Dit gebeuren heeft nog heel wat discussies in de raad opgeleverd en was ook een dankbaar gegeven voor ingezonden stukken pro of contra in de Soester pers.

Later ontstonden aparte ochtend- en avonduren voor diegenen die nog persé aan de destijds gangbare opvattingen wilden gehoorzamen, maar langzamerhand zijn deze speciale zwemtijden opgeheven.

Het oude bad heeft in het laatste oorlogsjaar veel schade opgelopen. Het bassin kreeg enkele voltreffers waartegen de betonnen bodem niet bestand was.

Deze vloer bestond dan ook uit beton, dat gewapend was met kippegaas en op een afdekking van asfaltpapier was aangelegd. Gewapend beton met betonijzer gevlochten kenden we toen nog niet? Het kan natuurlijk ook zijn, dat we toen al moesten bezuinigen op de begroting?

In ieder geval, het bassin was in 1945 aan een renovatie toe, maar

Restaurant Soester Natuurbad

ook de opstellen, zoals garderobes, toiletgroepen en technische installaties waren vernield of geroofd.

Provisorisch is het een en ander hersteld, waardoor het bad met enkele wijzigingen nog dienst kon doen tot 1960, waarna een gehele vernieuwing tot stand kwam, die resulteerde in een zwemomgeving, die bekend stond als de mooiste van Nederland.

Er bestaat nog een overblijfsel van het oude natuurbad, die denk ik, weinigen van u zullen weten te vinden. Dat is een stukje natuurgebied achter het huidige bad. Het ligt in de richting de Paltz en is te bereiken via het padvinderskampje aan het Heeserspoorwerk, de eerste weg rechts voorbij het zwembad, richting Soesterberg.

Daar is een stuk terrein dat bestaat uit omdijkte stukken grond.

Waarschijnlijk werd na het seizoen niet meer te zuiveren water hierheen gepompt om daar door bezinking en biologische reiniging in grondwater te veranderen. Een methode die heden ten dage wel de nodige kritiek en alarmering door de milieuinstanties zou hebben veroorzaakt.

Dit afwateringsgebied is dus nu nog duidelijk te onderscheiden, ook al door de totaal afwijkende begroeiing tussen de dijkjes.

U kunt er nu rustig rondwandelen, maar vroeger stonden hier de waarschuwingsborden: "Levensgevaarlijk", wegens de moerasachtige toestanden.

Ik besluit dit relaas met de hoop uit te spreken, dat ons bad in de naaste toekomst voor Soest behouden mag blijven. Door de mobiliteit van de tegenwoordige recreant is het natuurbadbezoek wel minder geworden maar de behoefte aan de zwemsport zal altijd blijven.

HUIZE "SCHOONOORD" (Witsenburg, Villa Colenso)

door wijlen ds. J.J. Bos

Van de vroegere geschiedenis van Schoonoord is mij niets bekend, maar ik heb het in 1847 gezien als een huis van twee verdiepingen, wit gepleisterd, beneden met vijf ramen en twee deuren, (huisdeur en keukendeur), boven met zeven ramen.

Het stond met de volle breedte, (de keukendeur en het raam er naast, naar de zijde van het Oude Grachtje, sprongen een paar el terug), langs den straatweg, daarvan gescheiden door eene stevige, geel geschilderde balustrade; tusschen deze en het huis stonden zes platgeschoren lindeboomen, terwijl overigens de ruimte tusschen de balustrade en het huis met gele klinkers bestraat was. Alles had, van den openbaren weg gezien, geheel het voorkomen van een heerenhuis uit de 17de eeuw.

Een ijzeren hek, naar de zijde van Soestdijk, gaf toegang, ook voor rijtuigen, tot den tuin naast en achter het huis. Aan het achtergedeelte van het huis, dat dus den tuin in schoot, was eene ruime hoogte zaal, die er wel in lateren tijd aangebouwd scheen te zijn, of, ten minste, was het huis daar verbouwd, en meer 19de eeuwsch geworden. De toenmalige eigenaar van de plaats bezat ook aan de overzijde van den straatweg, maar meer naar den Veenhuizerweg, een stuk bouwland, waarop hij eenen ruimen stal had laten bouwen.

Reeds in het najaar van 1825 was de Heer Jan Jacob Kluppel, te Amsterdam, gebruiker, en op 9 Mei 1833 werd hij, bij Acte van Scheiding, eigenaar van Schoonoord, en hield er zijn zomerverblijf. Op 10 April 1848 overleed Godert Alexander Gerard Philip Baron van de Capellen

van Berkenwoude, (te Utrecht geboren op 15 December 1778), gewezen Gouverneur-Generaal van Neerl. Indië, en ten gevolge daarvan kwam het Landgoed "Vollenhoven", te De Bilt, in Juni van datzelfde jaar, in publieke veiling. De Heer J.J. Kluppel werd koper, en niet lang daarna kreeg Schoonoord eenen anderen eigenaar.

Op 2 Maart 1850 werd de Heer Willem Johannes Cremer, uit Amsterdam, koper, en bleef eigenaar tot 1 Mei 1852, toen de plaats in het bezit kwam van den Heer Karel Lodewijk Harger, ook een Amsterdammer, maar die zich, ter wille van zijne gezondheid, uit zijne zaken had teruggetrokken; met zijne vrouw en twee dochtertjes bewoonde hij het huis winter en zomer.

Maar ook deze vertrok naar elders, en nu werd op 11 Augustus 1854, de Heer Martinus Joan Calkoen koper, en bleef in het bezit van Schoonoord tot 24 April 1861.

foto Prentencabinet

Villa Colenso

Toen verkocht hij de plaats aan Gijsbertus Schimmel, eigenaar van het daarnaast gelegen logement "De Lindeboom", uit wiens handen zij, op 3 September 1881, bij Acte van Scheiding, overging in het bezit van Mejuffrouw Maria Schimmel, dochter van Gijsbert Schimmel en Antje Steenbeek; deze was eenige jaren vroeger in het huwelijk getreden met den Heer Anne Willem Witsen Baron Straalman. In die dagen onderging Schoonoord eene groote verandering. Het huis werd afgebroken, en eveneens het daar aan grenzende logement, met het daarbij behorende overhuis; eene strook lands, achter het heerenhuis en het logement, werd er bij gekocht; en op dat terrein, opgehoogd met den grond van eenen daarachter gegraven vijver, werd een prachtig heerenhuis gebouwd, dat nu een schoon en ruim uitzicht kreeg, over weide- en bouwland, op den straatweg naar De Bilt, langs de bosschen van Soestdijk. Van dien tijd af heette de plaats "Witsenburg".

Op 14 November 1881 kocht de Heer Jan Luymbartus ten Have, Francoiszn, Witsenburg van Mevrouw Maria Schimmel, echtgenoot van den

Heer Anne Willem Witsen Baron Straalman, en het bleef in diens bezit tot het, op 20 April 1897, bij publieke veiling, van zijne Erven overging op den heer Anthonie Cankrien, Rotterdammer, die er ook al weder, met zijn gezin, zoowel des winters als des zomers verblijf houdt. Hij gaf aan de plaats den naam "Fair Hill", maar veranderde dien later nog weder in "Villa Colenso"; doch hij deed nog veel meer. Op 30 Januari 1907 kocht hij, in openbare veiling, voor f 14.050,-, het huis en den grond, slechts door het Oude-Grachtje van zijn eigendom gescheiden, dat bijna 100 jaren in het bezit was geweest van het geslacht Ubbink, zijnde winkelhuis, bakkerij, en woonhuis, onder één dak, en een daaraan verbonden heerenhuis, dat afzonderlijk verhuurd werd. Hij brak dat alles af, en trok den grond bij Villa Colenso. Nadat het huis Witsenburg voltooid was, en daarachter een stal was gebouwd, werd de vroegere stal van den Heer Kluppel afgebroken, en de grond verkocht aan den boomkweker Frans van der Linden. Deze moest de Kweekerij aan den Brinkweg ontruimen, en bracht ze nu over naar dit terrein, zoo nabij Soestdijk. In 1888 echter kwam van der Linden te sterven, en werd de zaak overgenomen door den Heer G.A. Lodewijks, toen reeds sedert een paar jaren als bloemist in deze Gemeente gevestigd. Doch ook deze vertrok niet lang daarna naar elders, en nu werd deze grond gekocht door den Heer T.C. Muysken, uit Amsterdam, reeds sedert eenige jaren eigenaar, en des zomers bewoner, van de Villa Bosch en Heuvel er naast, die nu zijn eigen terrein met deze oppervlakte vergrootte.

UIT DE TIJD VAN DE PATRIOTTEN, 1787

Men was in Nederland ontevreden over het bestuur van onze stadhouders Willem IV en Willem V en de patriotten verzetten zich tegen de prinsgezinden op oorbare, maar meer nog op onoorbare manieren.

1787. De patriotten willen paleis Soestdijk bezetten, de residentie van Willem V.

Hun aanval wordt door het optreden van de onverschrokken Christoffel Pullman verijdeld.

Christoffel, soldaat in het huurlingenleger van de Koning van Pruisen, naar Nederland gestuurd om Prins Willem te steunen, deed dienst als schildwacht van het paleis.

De aanvallers sommeerden hem zich over te geven maar Christoffel vuurde een salvo af, waardoor de verdediging van het paleis gealarmeerd werd.

Het kostte Christoffel het leven, maar Soestdijk werd gered (Dra.Mg. Schenk en J.B.Th. Spaan-Soestdijk en zijn bewoners).

Hoe men e.e.a. toendertijd beschreef kunt u lezen in onderstaande artikeltjes uit een oud platenboek.

Schrik landbedervend Rot, zo vaek gy hoord en ziet,
 Wat op Soestdyk, uw Maats, de plund'raars is geschied,
 Die, vyf-zes honderd sterk, uit Utrecht, stil marcheerden;
 Om 't Vorstlyk Lusthuis uit te plund'ren in den nagt,
 Zy hadden, voor den buit, agt Wagens meê gebragt;
 Maar die vol dooden en gekwetsten wederkeerden.
 Schroomlyk wierd den Patriot op Soestdyk gestraft,
 En, zyn Moord en Plunderzugt, Loon na Werk verschaft.

**Christoffel Pullmann
Monument**

Onder de verscheiden beweeginge, die de Patriotten, in den Zomer des Jaars 1787, van tyd tot tyd, maakten, was geen van de minsten hun uittocht na Soestdyk; zy hadden wel verklaard, dat Willem de Vyfden van al zyne Rechten vervallen was, dat zyne Goederen en Bezittingen verbeurd gehouden wierden; maar zy wisten zelf wel dat dit woorden in den wind waaren, die de Vorst niet schaaden konden, waarom zy, eindelyk, beslooten, den Prins Stadhouder te ontrooven, het geen zy hem niet konden ontnemen: ten dien einde, schikten zy, op den 26ste July 1787, een gemengelden hoop, om, in alle stilte, des nagts, het Prinselyk Lusthuis, op Soestdyk, te overrompelen en uit te plunderen: dien hoop, bestaande uit Militaire van de Regimenten van den Burg en Pallardy, Waardgelders, Amsterdamsche Stads Soldaaten, Voetvolk van Zalm, en Utrechtse Scherpschutters, gedekt van eenige Hufaren, Curasfiers, en Dragonders te paard, te zaamen tusfchen vyf en zes honderd Man sterk, trokken tot Utrecht, des avonds, de Witte Vrouwen Poort uit, en, door een kleinen omweg,

regt aan na Soestdyk, daar zy omstreeks 12 uren, in den nagt, aankwamen. Het eerste dat zy ontmoeten, waren twee man, van Hessen-darmstad, die op de buitenpost stonden, deeze riepen, "werda", zy antwoorden "Deferteurs," de Schildwagten wederom "avanceer Deferteurs!" waar op zy naderden en die twee Mannen overweldigden: aan de tweede buitenpost komende, ging het op dezelve wys, doch die Schildwagt: wantrouwende, loste zyn Geweer, waar op zy hem dood schooten, waar door de weinige Manschap, die, op Soestdyk en Soest, de post hadden, verwittigt wierden, die hun, by hunne aankomst, zo dapper, met Snaphaan schooten, begroeten, dat wel dra hunne Cavalerie, en vervolgens, den gantschen hoop in verwarring geraakten: de Darmstadters vuurden onophoudelyk zonder beweeging of zonder Commando, zo dat de Aanvallers begosten te gelooven, dat er wel 1000 waaren die op hun schooten, de Kogels vloogen als hagel en zand door hunne gelederen, en het geschreeuw der vlugtende, by het gekerm der gequetsen, wierd zo allerakeligst, dat alles in verwarring raakten, en zy zelf elkander vertrapten en doodschooten, veelen verdrongen elkander in de Slooten, daar men ze gevonden heeft tot hun schouders toe in den slijk en modder, yder vlugten, zo hy best kon, en des anderen daags, kwamen de acht Wagens, die zy mee genomen hadden, om den buit te laaden, vol met dooden en gekwetsten, tot Utrecht aan, hoe wel veelen nog gevonden en elders heen gebracht zyn.

DE GLASBLAZERIJ TE ISSELT

door E. Heupers

In 1731 besloten een drietal ondernemende zakenlieden te Isselt, onder het Gerecht van Soest, maar onder de rook van de stad Amersfoort, een glasblazerij op te richten. Hierop heeft betrekking een koopakte van 6 januari 1731, verleden voor Notaris Samuel Wiselius te Amsterdam. Partijen in deze waren: Gerrit Meyer, Willem Coopzen en Jan Veerssen. In het gemeente-archief van Amersfoort lezen wij:

Willem Coopzen heeft gekocht van Gerrit C. Meyer
1½ morgen met schuur en huzinge geappropeerd tot
'n glasblazerij in 't gericht Isselt voor f 4000,-

In een akte van 1 juli 1732 wordt gesproken over de "glasblazerije, tegenwoordig competeerende Willem Coopzen gelegen bij de rivier de Eem".

Dat de glasblazerij aan de rivier de Eem werd gebouwd had economische voordelen. Het transport van grondstoffen en kolen geschiedde per schip en in de glasblazerij zelf gebruikte men ook veel water. Was er een bedijkte rivier, dan bouwde men de glasfabriek veelal buitendijks, om de aan- en afvoer van de benodigde en vervaardigde produkten gemakkelijker te maken.

De Isseltse industrie was de eerste glasblazerij in ons land, waar vooral flessen voor allerlei doeleinden werden gefabriceerd en waar massaproductie werd bedreven, iets wat nog niet eerder in ons land in deze industrie had plaatsgehad.

Begonnen in 1732, eindigde het bedrijf een goede honderd jaar later. Wat de produktie van de toenmalige glasfabriek betreft worden wij ingelicht door een rapport van de toenmalige Burgemeester van Soest;

Gerrit van Steijn van Hensbroek, als antwoord op een enquête van het pas in leven geroepen departement, dat met het organiseren van de defensie was belast, nadat in 1815 aan de suprematie van Napoleon I een eind was gekomen.

Het belangrijkste, wat in de gemeente aanwezig was, werd in het onderhavige rapport vermeld: openbare gebouwen, woningen en de inkwartieringscapaciteit. Op de vraag naar fabrieken vermeldde de burge-meester, één fabriek: een glas- of flessenfabriek, producerende 's jaarlijks circa 500.000 flessen van groen glas, waaronder alle soorten van kelderflessen begrepen zijn. (Kelderflessen zijn vierkante flessen).

Voor 1795 beliep het getal flessen al tot 700.000 stuks 's jaars. Dat het een belangrijk bedrijf moet zijn geweest, blijkt uit de dagpro-dukctie, die gemiddeld 2000 stuks haalde.

Gezien de vermelde jaarproduktie van de Isseltse glasblazerij, kan zonder meer worden aangenomen, dat men in de glasblazerij tenminste over een smeltoven met zes monden moet hebben beschikt. Met zes monden wordt bedoeld, dat er zes smeltpotten in bedrijf waren.

Op grond hiervan kan veilig worden aangenomen, dat het aantal glasblazers met hun leerlingen 18 personen bedroeg. Daarbij komen nog één of twee stokers, een pottenmaker met een hulp, één of twee uitnemers en een paar losse werklieden, die allerlei voorkomende werkzaamheden in de glasblazerij verrichtten. Verder was er personeel voor het inpakken van de flessen, een koetsier met een hulp, die assisteerde bij het vervoer en twee of meer arbeiders, die op het fabrieksterrein werkzaam waren.

Ruw geschat werkten er bij de aanvang van het bedrijf tenminste veertig à vijftig mensen. De grondstoffen voor het vervaardigen van glas waren dikwijls in de omgeving te vinden. Hoofdzakelijk gebruikte men in de glasblazerij: rivierzand, potas (d.i. kaliumcarbonaat), gebluste kalk en later werd als vervanging voor potas soda gebruikt. Deze grondstoffen zullen per schip zijn aangevoerd, want het is niet aan-nemelijk dat de rivier de Eem geschikt rivierzand leverde.

De aanvang van de werktijden was afhankelijk van de toestand, waarin het materiaal, het vloeibare glas, verkeerde. Bij een zesdaagse werkweek begon men 's zondagsnachts om twee uur en werkte men door met een kleine schaftpauze - totdat de smeltpot leeg was. Een juist tijdstip te bepalen voor het leeg raken van zo'n smeltpot was niet mogelijk.

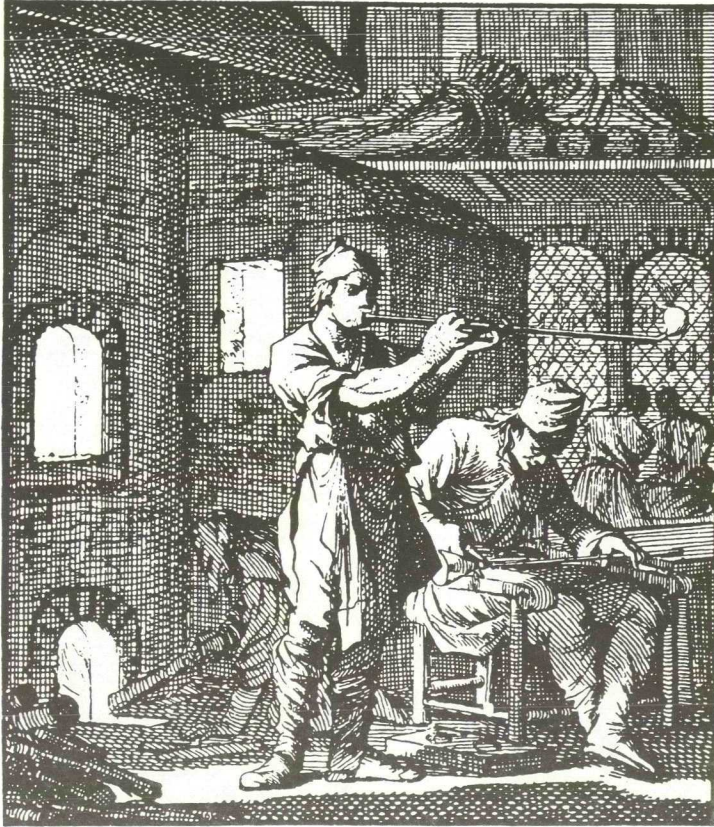
Om de produktie op te voeren, volstond men niet altijd met het gesmolten gemeng (de grondstoffen) op te gebruiken, doch werden afvalglas en scherven gesmolten. Dit afval werd met behulp van een lange ijzeren schop door het werkgat in de smeltpot gedeponeed. Als dan het zogenaamde "arbeidsvuur" brandde, waren de glasresten gesmolten. Het "arbeidsvuur" is het smeltevuur, dat ontstond nadat het grote smeltevuur was getemperd en de grootste hitte was verdwenen.

De blazers hanteerden de blaaspijpen, lange holle buizen plm. 1,70 lang, met aan de onderkant een verdikking; aan de bovenzijde liep de pijp spits toe. De glasblazers namen het spitse uiteinde in de mond, of liever gezegd tussen de lippen en bliezen een hoeveelheid lucht door de holle pijp in de onder aan de buis bengelende vloeibare glasmassa. Het kostte wel enige moeite en vaardigheid de lucht in de compacte glasmassa te blazen om de juiste vorm te verkrijgen. Het was de vakbekwaamheid van de aanvanger, de man die de pijp in het vloeibare glas doopte, om het glas aan en niet in de pijp te krijgen. De aanvanger doopte de pijp dan ook niet in het glas, maar legde die er op, wat het gewenste effect gaf.

Het vloeibare glas werd in een houten vorm van het model van een fles geblazen en op die manier ontstond de fles.

De meeste glasblazers werden niet oud. Zij bereikten nauwelijks de

De Glasblaaser.
Een fyndr' Stof, Leid onder't Grof.

Behaaglyk Vat, krystalle glas,
Doorluchtig, of't geen Lichaam was:
Soo sal het weesen van de Vroomen,
Naa dat het eind'ling is beryd,
Uit d' Oven deeser Tyd en Stryd,
In't Eeuw'ig licht te voorschyn koomen.

leeftijd van vijftig jaar. Veelal kregen zij beroepsziekten: een brandbakkes, door de uitstralende hitte kregen zij roodgeblakerde wangen, voorhoofd en oogleden; staar op de ogen vanwege de hitte en kregen zij veelal last van het "waterrot" aan handen en vingers, doordat men de blaaspijp op de plaats waar ze werd vastgehouden in vuil water nat maakte om hem af te koelen.

Het loon van de blazer, dus de eerste man op de plaats, lag hoger dan van zijn medewerkers, die minder verantwoordelijk werk verrichtten.

Waar een glasblazerij zich vestigde, was dit in het voordeel van neringdoenden (winkeliers) en caféhouders.

Zij kwamen, mede door hun bijzondere werktijden, weinig in aanraking met anderen. De glasblazers vormden onder elkaar een gesloten gemeenschap; zij huwden onderling, zodat soms hele families en generaties het beroep van glasblazer trouw bleven en er haast nooit toe overgingen een ander beroep te kiezen.

De glasblazers die zich te Isselt vestigden waren Duitsers, afkomstig uit Hessen en Lippe. Zij behoorden tot het Evangelisch Lutherse Kerkgenootschap. Anderen kwamen uit Paderborn in Westfalen en waren rooms-kathodiek.

De officiële benaming voor de glasfabriek was "'t Glashuijs". Ook werd de fabriek "De Glashut" genoemd, omdat de glasblazers zelf hun fabriek waarschijnlijk "Hütte" noemden.

In een jaarverslag van de Oudheidkundige Vereniging Flehite te Amersfoort wordt in 1894 een overzicht gegeven van de glasfabriek te Isselt en wordt vermeld: "De gebouwen bestonden uit een fabriek met woonhuis. Rondom de fabriek waren onderscheiden arbeidswoningen. De hoofdingang werd gevonden tegenover de boerderij "de Platluis". Na 1833 komen geen namen meer voor van glasblazers in de registers van de Burgerlijke Stand te Soest, zodat kan worden aangenomen, dat omstreeks die tijd het bedrijf is opgeheven.

Geraadpleegde werken:

G. Beernink, Een glasfabriek te Nijkerk.

Otto Bloss, Die älteren Glashütten und ihre Stellung in der Geschichte der Glasindustrie und die Glasmachersippen. (Neues Archiv für Nieder Sachsen 1953. Heft 3/4).

E. Heupers, Glasblazerij "De Glashut" te Isselt. Flehite I, no. 4 (1966), blz. 58-65; II, no. 1 (1966), blz. 15-20.

E. Heupers, Glasblazers, hun familienamen, afkomst en werk. In: G.L. Meesters e.a. (ed), Voorouders en hun werk. Amsterdam, 1971, blz. 119-138.

Jaarverslag "Flehite" 1984. Amersfoort, blz. 17.

Naschrift:

De voornaamste gegevens alsmede de technische beschrijving van het glasblazen ontleenden wij in het bijzonder van de nagelaten aantekeningen van de oud-glasblazer de heer J.J. Slieker te Rotterdam, met recht van publicatie van zijn gegevens.

